

Vladimir BAZALA

DR EMIL PRAŠEK I POSLJEDNJI SLUČAJEVI KUGE
U NAŠOJ ZEMLJI (GODINE 1919. U BOKI KOTORSKOJ)

Emil Prašek rođen je u Dubu u Čehoslovačkoj god. 1884. Srednju školu svršio je u Brnu a medicinske nauke polazio je u Beču, gdje je i doktorirao. Već kao student je počeo a kao gotov doktor medicine nastavio raditi u zavodu za patologiju prof. dr Richarda Paltaufu i zavodu za patološku anatomiju prof. dr Antona Weichselbauma, gdje je upoznao prof. dr Karla Landsteinerja, koji je onda bio prosekter tzv. Wilhelmenspitala. Taj ga je nagovorio da pređe k njemu za adjunkta, a on će mu stvoriti veliko polje rada. To je mladi dr Prašek svesrdno prihvatio.

Iz toga doba potječe cio niz prvoklasnih radnja koje su razjasnile i riješile mnoga medicinska pitanja. Prof. dr Landsteiner je u to doba proučavao krvni serum i ispitivao faktore pomoću kojih bi odstranio specifičnost serumskih proteina, a dr Prašek mu je u tom mnogo pomagao. Taj rad bio je poslije osnova otkriću krvnih grupa, zbog čega je prof. dr Landsteiner dobio Nobelovu nagradu. U svojoj knjizi i u raznim drugim prilikama prof. dr Landsteiner spominje dr Prašekovu suradnju s mnogo značajnih riječi. Mnogim pitanjima kojima je u to doba tražio odgovor dr Prašek će i kasnije posvećivati svoje zanimanje.

Kad je god. 1914. izbio I svjetski rat dr Prašek je mobiliziran kao vojni mikrobiolog i epidemiolog i upućen u tvrđavu Przemysl. Velikom srećom se iz te tvrđave izvukao prije nego li je ona pala u ruske ruke. Vrativši se u Beč imenovan je zemaljskim bakteriologom i epidemiologom Bosne i Hercegovine, šefom Serološkoga zavoda i prosekterom zemaljske bolnice u Sarajevu. Ove je zavode podigao na zavidnu visinu kako po uređaju, tako i po kvalitetnom radu. Tu su se po prvi put mnogi naši ljudi upoznali s osnovama ovih važnih i vrlo zanimljivih grana medicinske nauke.

God. 1918. postao je uz to šef Zdravstvenog odsjeka Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. U tom položaju uvodi odmah svojim organizatorskim sposobnostima red u haotične prilike i provodi znatna poboljšanja na području zdravstva. Osim toga otkriva vrela infekcije tifusa i kolere diljem Bosne i Hercegovine, osobito u Sarajevu, Bosanskom Brodu i dr. i uspješno provodi borbu protiv ovih epidemija, u kojoj i sâm aktivno sudjeluje. Kako je tokom cijelog I svjetskog rata, tako je i jedno vrijeme iza svršetka toga rata, zbog nedovoljnog broja pomoćnog osoblja, vršio gotovo sâm sav ogromni posao u svojim zavodima i na terenu. Jednom takvom prilikom, zbog preokupiranosti poslom u labo-

ratoriju i nepažnjom, inficirao se paratifusom. Posljedice ove infekcije osjećao je kroz sav daljnji život.

Kao kuriozum spominjem, da je u svrhu valjane dezinfekcije putničkih željezničkih vagona po vlastitom nacrtu i svojim radom izgradio u Sarajevu prvu stanicu u obliku tunela za dezinfekciju vagona, koja je proživjela sve do nedavnih naših dana.

God. 1919. dogodio se događaj, o kojemu se malo znade i koji se gotovo nikad ne spominje, iako pokazuje sve značajke dr Emila Praška. Sanitetski kapetan dr Dimitrije Dimitrijević javio je iz Boke Kotorske Sanitetskom odjelu Armijske oblasti u Sarajevu, da se u Tivtu nalaze dva francuska vojnika, koji su došli sa Palestinske fronte a koji su sumnjivi da su bolesni na bubunskoj kugi. Armijski general Stevan Hadžić, poznavajući dr Praška, obratio se na njega s upitom što da se radi, a dr Prašek se — pošto je stupio u telefonsku vezu s dr Dimitrijevićem i prema njegovim riječima zaključio da se zaista može raditi o kugi, ponudio je da sam provede sve što bude potrebno i moguće. U tom času pokazala se ne samo sva spremnost dr Praška kao čovjeka i liječnika, nego je došlo do izražaja i sva njegova sposobnost i veliko iskustvo. On je vrlo dobro poznao stanje na svim frontovima I svjetskog rata, znao je da je god. 1918. bilo na Solunskom frontu zabilježeno 90 slučajeva bubunske kuge, a znao je i to, da se pojedinačni slučajevi javljaju čak i u Parizu (što se inače tajilo; malo kasnije, 1920. u Parizu će priznati da je bilo 60 slučajeva kuge). Zato je dr Prašek imao u Sarajevu spremnjenu i vakcinu, koju je, kako je poznato, W.M. Haffkine pronašao već god. 1898. a od 1906. propisno proizvodio, kao i serum koji su Yersin, Calmette i Bordet već god. 1895. pronašli. Kako je vakcinacija djelotvorna tek nakon 2—3 tjedna, a serum djeluje samo 2 do 3 tjedna, dr Prašek je prije svega dao sâm sebi injekciju vakcina i odmah i injekciju seruma, i isti dan otputovao u Tivat. Prije toga, sve isti dan, preko Armijske oblasti u Sarajevu i Ministarstva vanjskih poslova zatražio je veliku količinu seruma i vakcina iz Pariza, jer je znao da su baš ta sredstva iz Pariza najbolja i dao nalog da se odmah vojnim avionom prenesu u Tivat. U Tivtu je pored tamošnjega Arsenala zauzeo jednu baraku, koju je potpuno izolirao, opkolio kordonom od žica i stavio pod stražu, te proveo sve potrebne mjere valjane izolacije. Kad smo god 1938. za vrijeme XI. međunarodnog kongresa za povijest medicine, a pred nekoliko godina za vrijeme naučnog sastanka našega društva u Kotoru, posjetili brodom sve karantenske i izolacione ustanove u Boki Kotorskoj, među ostalima Stradiote, Hercegnovi i Meljine, posjetili smo i Tivat i ovdje našli stare ljude, koji su se sjećali da su kao mladi ljudi znali za ovu baraku, strogo izoliranu, pod stražom. Na osnovu ovih mjera dr Prašku je uspjelo nakon 4 tjedna oba ova francuska vojnika ozdraviti i zdrave poslati kući. Prašek je za taj rad odlikovan diplomom i ordenom Sv. Save III stepena, a sanitetski kapetan dr Dimitrije Dimitrijević je dobio orden Sv. Save IV stepena. Diplomom sam imao u rukama i vrlo žalim što ne znam gdje se ona danas nalazi. U diplomi je bilo rečeno, da se dr Prašku ova diploma daje na prijedlog armijskoga generala Stevana Hadžića za zasluge u Boki Kotorskoj.

Nakon završetka posla baraka i sve što je ondje upotrebljavano spaljeno je i poslije se više ništa od toga nije našlo. Ne sjećam se više da li

su spaljene i povijesti bolesti ili su te nekamo drugamo otišle, u svakom slučaju šteta je što je dokumentacija o tom nepoznata.

Imao sam prilike mnogo puta o tim slučajevima razgovarati s dr Prašekom, koji je naglašavao, da su ovi slučajevi, pa i onda ako se radi o preboljenoj (ali još neizliječenoj bubunskoj kugi) ili o rijetkom obliku kronične odnosno subakutne bubunske kuge, za koju je poznato da redovno ne dovodi do smrti kao akutna kuga, izrazito opasni kliconoše, ako se pravodobno i najstručnije ne provedu mjere opreza, najstroža izolacija i liječenje do putpuna izliječenja, jer klice kuge i od takvih bolesnika mogu izazvati pravu epidemiju akutne i smrtonosne kuge. U tom pogledu treba pogotovo visoko ocijeniti hitno i stručno djelovanje dr Praškovo. Treba samo zamisliti, šta bi se bilo dogodilo, da su ova dva francuska vojnika bila uzrok da je u vojničkoj odnosno mornaričkoj bazi u Boki Kotorskoj buknuła kuga.

Po povratku iz Tivta dr Prašek je bio pozvan da primi mjesto profesora higijene na Vojnoj akademiji u Varšavi, ali je to odbio, željan da i dalje uređuje i unapređuje svoj posao u Sarajevu, koji je zavolio i gdje je stekao velik krug prijatelja i velik ugled. I njegova supruga, po struci ginekolog, stekla je u tamošnjem svijetu velik ugled i poštovanje; od milja zvali su je „babica Prašak“, a to je ostalo još i dugo vremena. Ali god. 1921. dr Prašek je dobio u isto doba dva poziva; da preuzme katedru higijene u Poznanju, koji je iza I. svjetskog rata potpao pod Poljsku i gdje je trebalo organizirati sveučilišta, i u Zagrebu, gdje je Medicinski fakultet bio već osnovan, ali ga je trebalo popuniti potrebnim katedrama i zavodima. Odbio je Poznanj i prihvatio Zagreb, gdje je imenovan redovnim profesorom i šefom katedre za higijenu i bakteriologiju. Ali ova katedra ovdje još nije imala potrebne prostorije pa se morao zadovoljiti s 2 laboratorija koja mu je odstupio profesor fiziologije prof. dr Smetánka, a predavao je u predavaoni Fiziološkoga zavoda. U to doba nastale su komplikacije oko imenovanja profesora Patološke anatomije, pa je prof. dr Prašek, kao izučeni patolog, čak Weichselbauma i nekadašnji suradnik Landsteinerja, vrlo pripravno preuzeo i predavanja iz Patološke anatomije i ova držao kroz gotovo 2 godine, do dolaska prof. dr Saltykowa. Tekar god. 1927. uspio je dobiti valjani zavod za higijenu i mikrobiologiju u novoizgrađenoj zgradi Središnjega higijenskoga zavoda na Gupčevoj Zvijezdi (Rockefellerovoj ulici). Radi praktičke izobrazbe studenata uveo je terenski rad i na taj način pružio studentima mogućnost da se upoznaju s mnogim zdravstvenim problemima na terenu.

Za svoga suradnika uzeo je dr Milana Pricu, koji ga je mnogo pomagao. Kao nastavnik bio je općenito voljen i poštivan, jer je u suhoparnu teoriju unosio život i činio je zanimljivom. Po tom ima mnogo sličnosti sa svojim nešto mlađim suvremenikom i drugom po struci prof. dr Wernerom Kollathom, nekoć profesorom u Breslavi kasnije u Rostoku, koji ga je za mnoge godine nadživio.

Kao čovjek široke slavenske duše bio je uvijek ljubazan i vedar, drugarski raspoložen prema svakom s kojim je dolazio u doticaj. Razumijevao je potrebe i patnje drugih, s njima je suosjećao i pomagao im kolikogod je u kojem slučaju mogao pomoći, a osobito je bio sklon prema mladima, koje je podupirao i bodrio u njihovom stručnom i znanstvenom radu. Bio je plemenit i pravedan, a uz to — možda i previše — tih i po-

vučen. Jedina strast bile su mu nauka i priroda. Nauči se sav predavao, a u prirodi je uživao nakon naporna rada i u njoj nalazio mir i odmor.

Kao naučni radnik bio je plodan. Već uz prof. dr Landsteinerja dolazi do izražaja njegova marljivost i sposobnost, a i kasnije nastavlja istim načinom. Mnoge već tada započete teme obrađivao je kroz cijeli život, upotpunivši ih s mnogim suvremenim temama i zanimanjima. Bavio se infekcioznošću nekih filtrabilnih virusa, rješava mnoga serološka pitanja, ispituje higijenske probleme prehrane i čovjekove okoline, a mnoga rješenja dao je i u pojedinim bolestima kao što su poliomijelitis, rinosklerom itd. Sve što je dao, prvoklasno je, precizno, jasno i zbijeno. Njegova najveća odlika je pedantna autokritika, koja je bila uzorna i treba da bude uzor pravim naučnim i znanstvenim radnicima. Ako ponovim, da je bio isuviše skroman i da nikad nije rado o sebi sâm govorio, onda je i to jedan od uzroka, da tekar danas govorim o njegovom radu u Tivtu i to tekar po sjećanju, koje imam od njega samoga, s kojim sam bio i društveno povezan, a u njegovom domu uvijek rado priman.

Prof. dr Emil Prašek je umro u Zagrebu god. 1934. star jedva 50 godina. Velika šteta.

Zvanični nekrolog napisao sam u Godišnjaku Sveučilišta u Zagrebu za god. 1933—1939, na str. 313—314. ne samo kao urednik toga godišnjaka nego i kao sastavljač poglavlja o Medicinskom fakultetu.

LITERATURA

¹ Može se dobiti od pisca.

Vladimir BAZALA

DR EMIL PRAŠEK UND DIE LETZTEN PESTFÄLLE (1919) IN UNSEREM LANDE.

Die heutige Jahrestagung der Jugoslawischen Gesellschaft für die Geschichte der Medizin gibt, mir Gelegenheit an eine Person hinzuweisen, die, meiner Meinung nach wenig (zu wenig) in der Geschichte der Medizin erwähnt wird, über die selten gesprochen wird, und über die wenig Rechnung getragen wird. Ich benütze die Gelegenheit über sie einige Worte hier zu sagen, beziehungsweise das zu sagen, was noch in meinem Gedächtnis erhalten ist, um wenigstens heute auf eine Tätigkeit über die Behandlung zweier französischen Soldaten hinzuweisen, die aus dem palaestinischem Krieg auf dem Wege nach Hause in der Boka Kotorska — da wo wir heute über dieses Territorium sprechen von ihrer Krankheit behandelt waren — alles aus meiner Erinnerung und ohne die Literatur, die selten über die Erkrankung und Behandlung solcher Fälle Rechnung trägt also auf der Stelle an der sich heutige Jahrestagung abspielt und somit zu helfen das sie aus der Geschichte nicht entfallen solen.

(Rad je Uredništvo primilo 10. X 1980. god.)

Maid HADŽIOMERAGIĆ

STOMATOLOGIJA U JEDNOJ LJEKARUŠI IZ DALMACIJE

Pojavom pismenih ljudi u našim krajevima počelo je i zapisivanje bolesti i lijekova, odnosno načina liječenja. Veliki dio tog posla obavljalo je sveštenstvo koje je posjedovalo potrebnu pismenost. Kao prvi prosvjetitelji kod naroda, oni su bili prinuđeni da daju i savjete o lijekovima i o liječenjima. Mnogi su i sami provodili liječenja, iako nisu imali medicinskog obrazovanja. Medicinsko znanje je poticalo velikim dijelom iz zapadne Evrope, a naročito Italije, tada u medicini vrlo razvijene zemlje. Ta znanja sa zapada su u našu zemlju mnogo donosili i katolički sveštenici. Medicinsko znanje je dolazilo i sa područja Vizantije, a naročito su ga mnogo donijeli u naše krajeve Turci.

Tadašnji lijekovi se danas najčešće označuju kao „narodni”, što nije u potpunosti tačno. Lijekovi i liječenja potiču i od učevne medicine prošlih doba, ali se porijeklo ovog znanja naravno predanjem nije moglo sačuvati. Izvorni centri su bili u starim kulturama Babilona, Egipta, Grčke, Rima i dr. Mada je tada razmjena znanja zbog slabih komunikacija bila malena, ipak kroz stoljeća su se ta znanja proširila i na druge zemlje i kontinente. Dokaze za to nalazimo upoređujući podatke iz starih knjiga i ovih podataka koji se danas nalaze.

Ustvare, ta znanja, bez obzira od koga su poticala (iz kulturnih ili primitivnih sredina) neki su pismenjaci zapisivali. Cilj zapisivanja je bio svakako da bi se oni lakše pamtili i lakše primjenjivali. Prema sadržaju teksta lako se uočavaju dvije vrste medicinskih podataka, a to je dijagnostika i terapijski postupak. Materijal iz naših krajeva je inače bio vrlo obiman i kada bi se skupio, iznio bi velike razmjere. Oskudnost tadašnje intelektualnosti je međutim omogućavala samo toliko da su pojedinci znali tek po nekoliko desetina lijekova ili dijagnoza. Vremenom je empirija, pa i magija dala i nove postupke i nove lijekove. Tako se je sav materijal izmiješao i sada se više ne može razlučiti porijeklo-učevno ili primitivno. Međutim i današnje obično obrazovanje lako će steci utisak o lijekovnoj vrijednosti tog materijala. Medicinsko obrazovanje će pogotovo lako prepoznati maštu i fantaziju, utopiju i magiju. Pri razmatranju ovoga materijala neka se međutim ne zaboravi na tadašnju nuždu traženja pomoći pri bolovima i bolestinama.

Zapisi lijekova i liječenja rukom pisani na papirima koji su slaganjani u obliku knjižica, kod nas su nazvani „Ljekaruše”. Njih je bilo dosta u svim krajevima naše zemlje (što nađeno, što nenađeno), a nazivane su po geografskim imenima područja nalaza ili po nalazaču (npr. „Truhelkina ljekaruša” prema nalazaču dr Čiri Truhelki etnologu iz Sarajeva, zatim „Tešanjaska ljekaruša” i dr.). Dosta ih je kod nas objelodanjeno pu-